

litent ipsi Monachi, et præcepi ut homines mei, qui terras habent in villa, illas claudant, et sepes opportunas apponant, ne animalia villæ quod intus fuerit devastare prævaleant. Quod si claudere noluerint, et aliquod damnum evenerit, homo villæ in causam non trahatur, et nemini respondeat, nec damnum, nec legem inde persolvat. Ut si homo prædictæ villæ damnum per clausuram male factam susceperit, comiti Guillelmo ostendat clamorem, et ipse Comes pleuariam super hoc faciat justitiam. Et ut hæc donatio authentico roboretur privilegio, subscriptorum virorum firmamus testimonio. Sig. Martelli, qui hoc donum fecit. Sig. Willelmi Comititis. Sig. Girardi Abbatis. Sig. Constantii Abbatis. Sig. Pontii. Sig. Gileberti Prioris Beesæ. Sign. Parisii canonici de Masenot. Sig. Roberti Militis de Bille, Wido Trosellus, Walo de terra Divion. . . . pro sua suorumque salute. . . . filii sui Guillelmi nuper defuncti et Besuæ sepulti, dedit liberrime Deo, et Ecclesiæ Besuensi hæc sub-  
tus annotata perpetuo jure possidenda, volentibus atque laudantibus uxore cum filiis, nec non et fratribus, Richardo scilicet et Girardo. Mansum unum videlicet apud Balenavam, eo tenore ut habitator ipsius usus consuetudinales habeat, sicut prius, in aquis, in terris, in pascuis, et in sylvis ejusdem Humberti et successorum ipsius. Dimisit quoque nummos 4 quos Monachus Arcionensis ei debebat

annuatim pro ripa molendini sui in festivitate sancti Martini. Dedit etiam 4 jugera terræ, quæ habentur prope arborem ulmum, quæ de Mulmis dicitur. Addidit his et falcem prati prope Arcionensem siti. Cujus donationis testes idoneos etiam subscribere curavimus. Quorum nomina sunt hæc. De Monachis abbas Joffredus, Poncius Prior, Guido Sacrista. Bartholomæus frater ejusdem Humberti, Robertus Verna. Milites, Hugo de Asperomonte, Aymo Columba, Aymo de Minure, Aymo Bornus. Burgenses, Petrus de Pauliaco, Maletus, Joannes cocus, et alii quamplures.

*Charta de Fontinellis.*

Mansuris est imprimendum litteris quod Hugo miles de Fontanis pro anima fratris sui Haymonis nuper interfecti, et apud Besuam honorifice sepulti, laudante sorore cum nepotibus, et cæteris, ad quos res pertinere videbatur, dedit Deo, et Ecclesiæ Besuensi apud Fontenellas mansum unum cum falce prati, et tertiam partem medietatis minutæ decimæ. Hoc autem fieri fecerunt, Milo miles domini de Fossato, cum fratre Roberto (ad quos maxime atinebat) in die sepulturæ ipsius Besuæ, multis præsentibus, quorum nomina partim subnotantur. Abbas Jofredus, Hautio prior, Wido sacrista, Bartholomæus, Gybuinus Monachi. Milo de Fossato, et Robertus frater ejus, Milites.

ANNO DOMINI MCVII

# PETRUS CHRYSOLANUS

MEDIOLANENSIS ARCHIEPISCOPUS

## NOTITIA HISTORICA IN PETRUM CHRYSOLANUM

(FARRIC., *Biblioth. med. et inf. Lat.*, I, 436)

*Crisolanus* Trithemio cap. 397 de S. F. (Baronio Gangioque *Chrysolanus*), Ughello tomo III, pag. 125, et Allatio *Petrus Grosolanus*, aliis *Arisolanus*, *Grysolanus*, vel *Procalanus* etiam : ex Savonensi episcopo archiepiscopus Mediolanensis ab anno 1102, sed ob simoniæ objectum crimen depositus A. 1112. Exsulem Paschalis II papa misit Cpolin ad Alexium Comnenum, ut Græcos ad Romana sacra amplectenda reduceret, ubi scripsit *De Spiritus sancti processione* ad Alexium imperatorem; et cum respondissent illi e Græcis Joannes Phurnus, Montis Gani primarius, Nicolaus Methonensis et Eustratius metropolita Nicæus, idem Joanni Phurno opposuit *disputationem de eodem argumento*. Incertum est Græce ipse scripserit an Latine potius, sed Græce exstant e Latinis ut videtur versa mss. in bibliotheca regis Christianissimi. Vide Allatum *De consensu utriusque Ecclesiæ*, II, 10, pag. 626 seq., et Baronium ad annum 1116, num. 7 seq., ubi *Disputationem* ad Alexium imperatorem, sive compendium illius atque argumentum refert ex Latina versione Federici Metii, episcopi Thermularum. Trithemius hunc Chrysolanum quoque *librum De S. Trinitate*, et *Epistolas ac Sermones* et alios diversos tractatus, sed non visos a se scripsisse adnotat. Diei obiit Chrysolanus Romæ A. 1117.

**PETRI CHRYSOLANI**

MEDIOLANENSIS ARCHIEPISCOPI

**ORATIO DE SPIRITU SANCTO**

AD IMPERATOREM ALEXIUM COMNENUM

(Edidit Græce ex mss. et Latine ex interpretatione Federici Metli, Thermularum episcopi, Leo ALLATIUS Græciæ orthodoxæ tom. 1, pag. 379.)

Πατροῦ ἐπισκόπου Μεδιολάνων, πρὸς τὸν βασιλεῖα κύριον Αλέξιον τὸν Κόμνηνον λόγος συνιστῶν τὸ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὁμοίως καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

α'. Ἀκουσον καὶ νόησον ἃ ἐγὼ πρὸς σέ φθέγγομαι, τοῦ Θεοῦ ἐπιπύοντος, φρονιμώτατε καὶ ἀνεξίκακα, δυνατὴ καὶ πρᾶς βασιλεῦ Ἀλέξιε, καὶ μὴ βλάβης εἰς ἐμὲ τὸν ὄντα πάντων τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ ἔσχατον, ἀλλ' ἀπόβλεψον πρὸς ἐκείνον αὐτὸν, οὗ τὸ προκειμενον πρᾶγμα ἐστίν, τὸν Κύριον, φημί, Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν ὄντα βασιλέων βασιλεῖα, καὶ πάντων τῶν βασιλευόντων μείζονα· δι' οὗ οἱ βασιλεῖς βασιλεύουσι καὶ οἱ ποιηταὶ τῶν νόμων τὸ δίκαιον κρίνουσιν. Ἰπὲρ οὗ καὶ περὶ οὗ κήγῳ ὁ δούλος αὐτοῦ, εἰ καὶ ἀνάξιος καὶ ἄχρηστος, ὁμιλῶ πρὸς σέ, ὅπως μὴ ἀνίχη γίνεσθαι αὐτῷ ὕβριν ἐν τῇ βασιλείᾳ σου· μὴ πως αὐτὸς βαρβαίαν, καὶ βασιλικὴν τὴν ἐπίδειξιν δέξεται παρὰ σοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Οὐχὶ ἄρα ὕβριν ἐμποιεῖ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, ὁ λέγων· Οὐκ ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἴσος τῷ Πατρὶ; περὶ αὐτοῦ γὰρ λέγει ὁ Ἀπόστολος· «Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄρπαγμόν ἠγάπησεν τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ.» Ἰδοὺ ὁ Υἱὸς λογίζεται ἴσος τῷ Πατρὶ. Ἀλλ' ἐκείνος ὅστις λέγει τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἐκπορεύεσθαι ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, οὐχ ὑπολαμβάνει τὸν Υἱὸν ἴσον τῷ Πατρὶ. καὶ γὰρ πῶς ἐστὶν Υἱὸς ἴσος τῷ Πατρὶ, ἂν μὴ ἐπίσης ἔχη τὴν δόξαν μετὰ τοῦ Πατρὸς; καὶ γὰρ δόξα τοῦ Πατρὸς ἐστίν, ἵνα τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύηται, ἥτις ἂν οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ Υἱῷ, ὅπως τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύη καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, φανερόν ἐστιν ὡς μείζον ὑπάρχει ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς ἢ ἡ δόξα τοῦ Υἱοῦ. εἰ τοίνυν ἐκείνη μείζων ἐστίν, καὶ αὕτη ἐλάττω, φανερόν ἐστιν ὡς οὐκ ἐστὶν ἴση ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἐάν δὲ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἐστὶν ἴση ἡ δόξα, ἥδη ἡ ἐξουσία ἴση, οὐδὲ ἡ θεότης μία, οὐδὲ ἡ μεγαλειότης.

*Petri episcopi Mediolanensis ad imperatorem dominum Alexium Comnenum, oratio probans Spiritum sanctum ex Patre et ex Filio procedere*

1. Audi et intellige quæ tibi dico, Deo inspirante, sapientissime et clementissime, potens pariter, et mitissime imperator Alexi : neque respicias me, licet sim omnium servorum Dei postremus, sed potius ad illum respice, cujus res agitur, Dominum videlicet Jesum Christum, qui est Imperator imperatorum, et omnibus imperatoribus major, per quem reges regnant, et legum conditores justa decernunt. Pro ipso itaque et de ipso ego illius servus, licet indignus et inutilis, tecum verba facio, ne ullo pacto sinas in regno tuo aliquam ipsi fieri contumeliam, ne etiam et ipse graves, et quas decet imperatores, a te exigit penas in regno suo. Et quomodo contumeliam Filio Dei ille non infert, qui dixerit, quod Christus Dominus non sit æqualis Patri? Dum Apostolus de ipso affirmat : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, se esse æqualem Deo* (Phil. II). Ecce quomodo Filius arbitratur se ipsum Deo Patri æqualem. Sed quicumque dicit Spiritum sanctum non procedere a Filio, opinatur Filium non esse æqualem Patri. Quomodo enim Filius Patri erit æqualis, nisi æqualem cum Patre gloriam obtineat? Gloria enim Patris est, ut Spiritus Patris a Patre, et a Filio procedat, quæ si non reperitur itidem in Filio, ut Spiritus Patris a Filio etiam procedat, aperte patet quod Patris gloria longe est major quam gloria Filii. Si igitur Patris gloria est major, et Filii gloria minor, utique patet quod non sit æqualis gloria Patris et Filii. Si vero Patris et Filii non est æqualis gloria, non erit æqualis potestas, nec una deitas, nec una majestas.

2. Sed quamvis de causa non datur Filio Dei et suus Spiritus ab ipso procedat, dum constiterit Spiritum sanctum ab ipso mitti, et ab ipso dari? Spiritus itaque sanctus, Spiritus Filii existit, et Filii missio, et donum Filii, quemadmodum idem Spiritus est Patris missio, et donum Patris. Ad perfectionem itaque fidei pertinet ut quicumque crediderit quod Spiritus sanctus a Patre et Filio, ex utroque æqualiter mittitur et datur, idem ipse credat Spiritum

β'. Ἀλλὰ τίνας ἐνεκεν οὐ δίδοται τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, ὅπως τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐκπορεύη ἐξ αὐτοῦ, ἐν τῷ ὁμολογεῖσθαι τὸ Πνεῦμα παρ' αὐτοῦ ἐπέλλεσθαι καὶ δίδοσθαι; Τὸ Πνεῦμα τοίνυν τὸ ἅγιον, Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, καὶ ἀποστολὴ τοῦ Υἱοῦ, καὶ χάρισμα τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς καὶ ἀποστολὴ τοῦ Πατρὸς, καὶ χάρισμα τοῦ Πατρὸς. Πρὸς τελειότητα γὰρ τῆς πίστεως ἐνδέχεται, ἵνα ὅστις πιστεύει ὅτι τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐξ ἀμοτέρων ἐπίσης ἐπέλλεται καὶ

Ἰδύσθαι, ὁ αὐτὸς πιστεύσῃ ὅτι τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐξ ἰσότητων ἐπίσης ἐκπορεύεται. Ὅστις δὲ πιστεύει ἐν αὐτῷ, καὶ οὐ πιστεύει τούτου, ἐπ' ἕλαττον πιστὸς ἐστίν.

γ'. Ἀλλ' ἴσως ὁ τοιοῦτος μέλλει εἰπεῖν· Εὐλαβοῦμαι μὴ πως ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἑλάττωσιν δέξῃται, ἰὰν τὸ Πνεῦμα τὸ παράκλητον, οὕτως ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι δειχθῆι. Μὴ γένοιτο. Ἡ δόξα γὰρ τοῦ Υἱοῦ δόξα τοῦ Πατρὸς ἐστίν, καθάπερ ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς δόξα τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. Οὐδεμίαν γὰρ ποτε ἐνικήν δόξαν ζήτησὶ ὁ Πατὴρ ἄνευ τοῦ Υἱοῦ, οὔτε ὁ Υἱὸς ἄνευ τοῦ Πατρὸς, εἰ μὴ ἐκείνῳ, δι' ἧς ἐκεῖνος Πατὴρ ἐστίν, οὗτος δὲ Υἱός· εἰ τὰ γὰρ κοινὴ ἐστίν, ἀλλ' οὐ μία. Ἐνική οὖν δόξα τοῦ Πατρὸς, δι' ἧς Πατὴρ ἐστίν· μᾶλλον δὲ κἀκείνη τῷ τρόπῳ τῆς δόξης τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, ἐπεὶ ὁ Πατὴρ μᾶλλον ἐν τούτῳ ἡορξάζεται, ὅτι ἐκεῖνος Υἱός αὐτοῦ ἐστίν. Ὅπερ δὲ λέγομεν περὶ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ αὐτὸ πιστῶς νοοῦμεν καὶ περὶ τῆς δόξης τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἡ γὰρ δόξα τοῦ Πνεύματος δόξα τοῦ Υἱοῦ ἐστίν· οὐ γὰρ ἔχουσι πρὸς ἀλλήλα μεσάζουσάν τινα ἐνικήν δόξαν, εἰ μὴ ὅτι ἐκεῖνος τοιοῦτός ἐστιν, ἀφ' οὗ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεθαι, καὶ αὐτὸ τοιοῦτόν ἐστι, τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ὅμοιος δὲ λέγομεν καὶ νοοῦμεν περὶ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἡ δόξα γὰρ τοῦ Πατρὸς, δόξα τοῦ Πνεύματος ἐστίν, καὶ ἡ δόξα τοῦ Πνεύματος, δόξα τοῦ Πατρὸς ἐστίν. Ὅμως ταύτην τὴν μονομέριαν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλα, ὅτι ὁ Πατὴρ τοιοῦτός ἐστιν, ἀφ' οὗ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ Πνεῦμα τοιοῦτόν ἐστιν, ὁ ἐκπορεύεται ἀπὸ τοῦ Πατρὸς.

δ'. Ὅπως δὲ πληρεστάτως θεασθῆι πρὸς τι ταῦτα λέγομεν, οὕτως ἐπισυνέκπομεν, καὶ ζητήσομεν διὰ βραχείας τὰ ἀνωτέρω ῥηθέντα. Ἀπιδείχθη οὖν ἄνωθεν, ὅτι ὁ Πατὴρ δύο ἔχει, ὡς εἰπεῖν, δόξας ἐνικήας, μίαν ὡς πρὸς τὸν Υἱόν, καὶ μίαν πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὁ Υἱός δύο, μίαν εἰς τὸν Πατέρα, καὶ μίαν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ τὸ Πνεῦμα ὁμοίως δύο ἔχει, μίαν πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ μίαν πρὸς τὸν Υἱόν. Ὅστις ἄρα εἴπῃ· Τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἐκπορεύεται καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, δύο μὲν δόξας καταλαμβάνει τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ μίαν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, καὶ μίαν ἀπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· πρὸς ὃν ἡ καθολικὴ πίστις ἀνίσταται καὶ ἀντιμάχεται ὁμολογουμένως, ἥτις τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν δόξαν ἐπίσης εἶναι βεβαῖοι. Ἴση γὰρ δόξα ἐστὶ τῇ Τριάδι ἐν τῇ τριάδι καὶ τῇ μονάδι, καὶ τῇ Τριάδι ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν, ὡς κατὰ πάντα φυλαττομένης τῆς ιδιότητος τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τῆς ιδιότητος τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ τῆς ιδιότητος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Οὐ γὰρ οὐδεὶς ἐνανθίσει εἰπεῖν τι περὶ τοῦ Πατρὸς, δι' οὗ φανεῖται εἶναι γεννητός, ἢ ἐκπορευτός, οὔτε περὶ τοῦ Υἱοῦ, δι' οὗ φανεῖται ἢ ἐκπορευτός εἶναι, ἢ γεννήτωρ, οὔτε περὶ ἁγίου Πνεύματος, δι' οὗ φανεῖται εἶναι γεννήτωρ ἢ γεννητός.

A tum sanctum Patris et Filii ex utroque æqualiter procedere. Quicumque vero illud crediderit, et hoc non credit, non est perfecte fidelis.

5. Sed fortasse dicet ille : Cave equidem ne quo pacto Patris gloria et Spiritus sancti, aliquod detrimentum et imminutionem patiat, si Spiritus sanctus ita a Filio, quemadmodum a Patre procedere ostendatur. Absit hoc ! Gloria enim Filii, gloria Patris existit, sicut e contra Patris gloria est gloria Filii. Nullam enim unquam singularem gloriam quærit Pater a Filio segregatam, neque Filius sibi gloriam quærit segregatam a Patre, præter illam solam qua ipse Pater est et qua ipse Filius est ; secus enim communis est et non singularis. Singularis igitur gloria Patris ea est, qua Pater existit ; sed potius etiam illa quodammodo gloria Filii est. quoniam Pater hac in re magis glorificatur : Filius enim ille ipsius Patris existit. Quod vero dicimus de gloria Patris et Filii, hoc etiam fideliter sentimus et de gloria Filii et Spiritus sancti. Spiritus enim sancti gloria Filii etiam gloria existit ; neque enim habent inter se aliquam singularem gloriam et privatam, nisi quod ille talis est, a quo Spiritus sanctus procedat, et iste talis, qui a Filio procedat. Similiter dicimus et sentimus de gloria Patris et Spiritus sancti. Gloria enim Patris Spiritus sancti est gloria, et Spiritus sancti gloria est Patris gloria. Tamen hanc singularitatem et distinctionem habent inter se, quod Pater talis est, a quo Spiritus sanctus procedat, et Spiritus sanctus talis est, qui a Patre procedat.

4. Ut vero apertissime appareat quorsum hæc noverdicamus, ita brevius quæ superius dicta sunt, colligamus et perpendamus. Ostendimus igitur supra quod sicut Pater duas habet, ut ita dicamus, singulares glorias, alteram quoad Filium, alteram quoad Spiritum sanctum, ita etiam Filius duas habet glorias, alteram quoad Patrem, alteram quoad Spiritum sanctum. Spiritus quoque sanctus similiter duas habet glorias, alteram quoad Patrem, alteram quoad Filium. Quicumque igitur dixerit Spiritum sanctum procedere a Patre et non a Filio, duas quidem glorias relinquit ipsi Patri, sed unam aufert Filio, sicut et Spiritui sancto ; quibus refragatur catholica fides, et repugnat communis omnium consensus. Fides enim catholica, Patris et Filii, et Spiritus sancti gloriam æqualem esse confirmat. Æqualis enim est gloria Trinitati in trinitate et unitate, et Trinitati in omnibus aliis, juxta omnia integra permanente proprietate Patris in Patre, et proprietate Filii in Filio, et proprietate Spiritus sancti in Spiritu sancto, ita ut nullus affirmare posset aliquid de Patre, per quod Pater vel genitus, vel procedens esse cognosceretur, neque quidquam de Filio, per quod Filius vel procedens, vel genitor ostenderetur ; neque de Spiritu sancto, propter quod Spiritus sanctus, vel genitus, vel genitor apparet.

ε'. Ἰδοὺ τοίνυν, φρονιμώτατε καὶ προῦτατε βασιλεῦ, διὰ τῶν ἀνωτέρω γηγραμμένων νεύσει Θεοῦ ἀπεδείξαμεν, ὅπως ἴσα δοῦσα ἐστὶν ἐν τοῖς τρισὶ, καὶ ἐνικῆ ἐν ἑκάστοις ἄνευ συγχύσεως τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως. Ἀπεδείξαμεν δὲ μᾶλλον, ὡς ὁ λέγων τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, οὐδεμίαν ἐλάττωσιν ποιῆ τῆς τοῦ Πνεύματος δόξης, ἀλλ' ἐκείνος, ὅς τις λέγει τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ μὴ ἐκπορεύεσθαι, ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τι ἀφαιρεῖ, καὶ ἁμαρτάνει οὗτος εἰς τὸν Υἱόν, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, εἰ μὴ μετανοήσῃ πιστεύσει, καὶ ὁμολογήσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Τοῦτο γὰρ γνωστὸν ἐστὶν ὅτι καθάπερ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδὲν μείζον ἢ ἑλαττόν ἐστιν, οὕτως ἐν αὐτῇ οὐδὲν πρότερον ἢ ὕστερον νοητίον, ἐπεὶ πᾶσα ἡ Τριάς ἰσοτιμῆς ἐστὶ καὶ συναίωσις. Οὔτε γὰρ ὁ Πατὴρ ἦν πρὸ τοῦ Υἱοῦ, οὔτε ὁ Πατὴρ, ἢ ὁ Υἱὸς πρὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὁμοίως οὔτε ὁ Πατὴρ μείζων τοῦ Υἱοῦ, οὔτε ὁ Πατὴρ, ἢ ὁ Υἱὸς μείζων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι ἐν τῇ Τριάδι ὁ Πατὴρ παντοίως ἴσως δόξης ἐστὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ παντοίως ἴσως δόξης εἰσὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱός. Ὅστε ἄλλως νοεῖσθαι ἀδύνατόν ἐστιν, εἰ μὴ νοηθῇ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ἅμα καὶ τοῦ Υἱοῦ.

ς'. Ἀλλὰ λέγει τις· Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εὐρίσκεται τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ οὐχ εὐρίσκεται καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ. Τοῦτον τὸν τρόπον οὐ βούλομαι ἐγὼ σιωπῶν παρελθεῖν, ἀλλ' ἐπιμολῶς ὡς μαθησόμενος ζητῶσαι, μὴ πως, τοῦ Θεοῦ διδάσκοντος, δυνήσομαι ἀναμφισβητήτως εὐρεῖν τί πιστὸς ἄνθρωπος ὀφείλει περὶ τούτου νοεῖν. Ἡ Ἀληθεία λέγει, τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἀλλ' ὁ Γραικὸς προστίθησι καὶ λέγει, τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου. Ὁ δὲ Λατίνος προστίθησι καὶ λέγει, τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Προστίθησι τοίνυν ὁ Γραικός, προστίθησι καὶ ὁ Λατίνος, ὅτι ἐν τοῖς προρρήθεισι ῥήματα τοῦ Εὐαγγελίου οὐχ εὐρίσκεται τὸ « μόνου, » οὔτε τὸ, « ἐκ τοῦ Υἱοῦ. » Εἰ οὖν ἀληθεία ἐστὶν ὁ λέγει ὁ Γραικός, ψεῦδος ἂν εἴη ὁ λέγει ὁ Λατίνος. Ἀπὸ τῶν ῥημάτων τῶν ὄντων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οὔτε ὁ Γραικὸς διαφωνεῖ, οὔτε ὁ Λατίνος, ἀλλ' ἀπ' ἐκείνης τῆς προσθήκης, ἣν προστίθησιν ὁ Λατίνος, διαφωνεῖ ὁ Γραικός. Σὺ τοίνυν, φρονιμώτατε ἄναξ, ἀνάβηθι πρῶτος εἰς τὸ βῆμα τῆς καρδίας σου, καὶ βραχίστας ὡς κριτὴς ἐν τῷ θρόνῳ τῆς δικαιοσύνης σου κρῖνον κρίσον δικαίαν, καὶ μὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, περιβάλλης τὸν Γραικόν, ὡς πεκούλιόν σου. Ἡ γὰρ εὐκλείστῃ συχνοτέρως ποιῆ τὸς κριτὰς κάμπτεται ἀπὸ τῆς ἀληθείας. Θεοῦ τοίνυν τῶν ἀποτέρων τοὺς λόγους, καὶ μὴ ἢ παρὰ σοὶ στάθμιον καὶ σταθμῶν, ἢ μέτρον καὶ μέτρον. Ἀμφοτέρω γὰρ βδελυκτὰ εἶσι παρὰ τῷ Θεῷ. Ἄκουσον οὖν ἐλευθέρᾳ καρδίᾳ σου, δι' ἣν αἰτίαν προστίθησιν ὁ Γραικός τὸ « μόνου, » καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν προστίθησιν ὁ Λατίνος « καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ » καὶ ἐνθα ἴδῃς μετὰ λόγου τὴν προσθήκην, τῷ λόγῳ ἀναπαύθητι, καὶ ἐκείνη τῇ προσθήκῃ ἐνωσον σαυτὸν, ἐνθα δὲ ἴδῃς τὴν προσθήκην μὴ μετέχουσαν

5. Ecce igitur, sapientissime et clementissime imperator, quomodo iis quæ supra diximus, divina favente ope, ostendimus æqualem gloriam in tribus esse divinis personis, et singularem in singulis absque ulla confusione generationis et processionis. Ostendimus præterea quicumque dixerit Spiritum sanctum a Filio procedere, nullum detrimentum inferre Spiritus sancti gloriæ, sed ille potius qui dixerit Spiritum sanctum non procedere a Filio, Filii et Spiritus sancti gloriæ aliquid ipse subtrahit, et in Filium, et in Spiritum sanctum pariter delinquit, nec illi remittetur, nec in præsentī, nec in futuro sæculo (*Matth. xii*), nisi poenitentia ductus crediderit et confiteatur, Spiritum sanctum a Patre et Filio procedere. Hoc enim tibi pateat manifestum quod sicut in hac Trinitate nihil majus aut minus existit: ita in eadem nihil prius aut posterius intelligi debet. Tota enim Trinitas æquali honore est veneranda, et cœterna existit, neque enim Pater præcessit Filium, neque Pater, aut Filius Spiritum sanctum. Similiter neque Pater major est Filio, neque Pater, aut Filius Spiritu sancto major est, quoniam in Trinitate Pater omnino æqualis est gloriæ cum Filio, et Spiritu sancto, et omnino sunt æqualis gloria cum Patre, et Spiritus sanctus, et Filius. Quapropter aliter intelligi omnino nequeunt, nisi intelligatur Spiritus sanctus a Patre procedere simul et a Filio.

6. Sed inquit aliquis: In Evangelio reperitur Spiritum sanctum a Patre procedere (*Joan. xv*), non tamen legitur et a Filio. Sed hoc quidem nolo silentio præterire, sed potius diligenter querere, ut ipse discam, si quo pacto, Deo docente, valeam invenire absque ulla dubitatione quid fidelis homo de hac re sentire debeat. Veritas itaque dicit Spiritum sanctum a Patre procedere. Sed Græcus addit præterea, et dicit Spiritum sanctum procedere a Patre solo. Latinus addit etiam ipse et dicit Spiritum sanctum procedere a Patre et Filio. Addit igitur Græcus, addit et Latinus, quoniam in prædictis Evangelii verbis non invenitur, neque ex solo Patre, neque ex Filio. Si igitur vera sunt quæ dicit Græcus, mendacia essent procul dubio quæ dicit Latinus. Sed a verbis quæ habentur in Evangelio, neque Græcus dissentit, neque Latinus, sed ab ea additione quam addit Latinus, dissentit Græcus. Tu igitur, sapientissime rex, ascende benigne ad tribunal cordis tui, et sedens quasi iudex in solio mentis tuæ, judica judicium justum (*Joan. vii*), neque, ut fieri solet, Græcos, quasi peculium tuum, foreas. Familiaritas enim plerumque a veritate declinare facit iudices. Pone igitur utrorumque rationes, et non sit apud te pondus et pondus, vel mensura et mensura: utraque enim abominatur Deus (*Dent. xxv*). Audi igitur ingenuo corde tuo quamnam de causa addat Græcus illud, a solo, et qua iterum de causa addat Latinus et a Filio, Spiritum scilicet sanctum procedere, et ubi videris cum ratione additionem appositam, ibi mente acquiescas tua, et illi

λόγου, σὺ μὲν τῷ λόγῳ ἀκολούθησον, ἀπ' ἐκείνης δὲ τῆς προσθήκης χάρισον σικαυτόν. Βούλομαι θεῖναι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Γραικοῦ, καὶ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Λατίνου, ἵνα θεασθεῖσθαι ἀμφοτέρων τῶν ὑποθέσεων παρὰ σοῦ τὸ ἀληθές ἁναγνώσθαι κριθῆναι ἐκ ἀμφοτέρων ταῖς προσθήκας.

ζ. Ὁ Γραικὸς λέγει, « Ἐγὼ ὀρθῶς πιστεύω τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύσθαι, καὶ οὐκ ἀπ' ἄλλου· καὶ ἐπεὶ ἐκείσε οὐ προστεθῆ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἀπ' ἐτέρου, τούτου ἕνεκα οὐ βούλομαι ἀπ' ἐτέρου προσθῆναι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μόνου νοεῖν. Ἐπεὶ ἐὰν ἡ Ἀλήθεια ἀπ' ἐτέρου ἐνόησιν, ἀπ' ἐτέρου πάντως εἶναι εἶπε. » Πρὸς ταῦτα ἐγὼ ὑπὲρ τοῦ Λατίνου ἀπολογούμενος, οὐκ ἀναγκαῖον ἔχω ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ τούτου ἕνεκα νοεῖν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, ὅτι μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς ἐκίπτε τίθεται ὅτι ἐν πολλαῖς τῆς θείας Γραφῆς γνώμαις, καὶ ἀποφάσεις μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς τίθεται, ὅμως οὐχ οὕτως μόνος ὁ Πατὴρ νοεῖται, ἵνα μὴ μᾶλλον καὶ ὁ Υἱὸς ἀρμοζόντως ἐκίπτε νοηθῆναι, καθὼς ἐκεῖνο τὸ τοῦ Εὐαγγελίου ῥητόν· « Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν. » Ἴδου ἡ Ἀλήθεια, μόνου τοῦ ὀνόματος τοῦ Πατρὸς τεθέντος, φησὶ ταῦτα τὰ δύο, τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ, τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. Ὁφειλομέν τοῖνον οὕτως νοεῖν, τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν, καὶ οὐ τοῦ Υἱοῦ, καθὼς ὁ Γραικὸς νοεῖ, τὸ Πνεῦμα λέγων ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύσθαι, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ; Ἐὰν δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς οὐκ εἴσθε πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, τί εἶσθε ὁ λέγει ὁ Ἀπόστολος· « Ἀπίστευτον ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν » καὶ πάλιν, « Ἐὰν τις τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔχη, αὐτὸς οὐκ εἴσθε αὐτοῦ; » Μήτις ἡ Ἀλήθεια λέγει Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐκ εἴσθε ἀλήθεια ὁ ἀπόστολος τῆς Ἀληθείας λέγει, Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, καὶ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ; Ἐὰν δὲ ἅμφω ἀληθῆ εἴσιν ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ, καὶ ὁ ἡ Ἀλήθεια λέγει Πνεῦμα Πατρὸς, καὶ ὁ ἡ Ἀλήθεια σιωπᾷ Πνεῦμα Υἱοῦ, τίς ἕνεκεν οὐχ ὁμοίως ἀμφοτέρω ἀληθῆ εἴσιν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ μᾶλλον, ὅπου ἡ Ἀλήθεια λέγει, τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύσθαι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς; Τίθημι δύο ἕτερα παραδείγματα ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐν οἷς μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς τίθεται, ὅμως μόνος ὁ Πατὴρ ἄντι τοῦ Υἱοῦ οὐ νοεῖται. Ἴνα δὲ ἐν στόματι δ' ἰο, ἡ τριῶν μαρτύρων σταθῆ πᾶν ῥῆμα, ὁ Κύριος Ἰησοῦς εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· « Ἐὰν ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, ἀφήσει ὑμῖν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τὰ παραπτώματα ὑμῶν. » Ἐν ἐτέρῳ πάλιν τόπῳ λέγει· « Ὅστις ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ἐκεῖνος ἀδελφός μου ἐστίν. » Ἴδου ἐν τούτοις τοῖς δυσὶ τόποις μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ ὄνομα τίθεται. Ὅμως ἡ καθολικὴ πίστις οὐκ ἀνίχεται ἵνα μόνος ὁ Πατὴρ, ἄντι τοῦ Υἱοῦ νοηθῆ ἐν αὐτοῖς, ὅτι ἐν τῷ θελήματι μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς τίθεται, ἀλλὰ μόνος ὁ Πατὴρ οὐ νοεῖται ποτε. Τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, καὶ ἡ ἄφισις τῶν ἁμαρτιῶν, ἧτις ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐστίν, ἡ αὐτὴ καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. Ὁμοίως ὅταν λέγηται τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύσθαι, εἰ τάχα μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ ὄνομα τίθεται, ὅμως ἡ πίστις τῶν Χριστιανῶν οὐκ ἐπι-

additioni teipsum adjuungas. Ubi vero videris additionem, a tratione alienam, tu quidem rationi adhaerens, ab ea additione teipsum segrega. Volo equidem argumentum Graeci et Latini in medium afferre, ut utroque argumento per te perpensa, veritas a te dignosci valeat circa utramque additionem.

7. Graecus inquit : « Ego recte credo Spiritum sanctum a Patre procedere, et non ab alio ; et quoniam inibi, in Evangelio scilicet, non est additum a Filio, vel ab alio, hac de causa nolo dicere ab alio, sed a Patre solo intelligere. Si enim Veritas ab alio etiam procedere intellexisset, utique ab alio esse omnino dixisset. » Ad haec ego respondeo. Latinos tutatus : « Non est necesse hoc in loco hac de causa intelligere a solo Patre Spiritum sanctum procedere, quoniam solum Patris nomen in Evangelio ponitur ; multis enim in locis et sententiis sacrae Scripturae solum Patris nomen ponitur, nihilominus non hac de causa solus Pater intelligitur, ut non magis Filius etiam congrue ibidem intelligatur, quemadmodum in illis Evangelii verbis : *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis (Matth. x)*. Ecce enim Veritas, solo Patris nomine posito, dicit haec duo, Spiritus videlicet sanctus a Patre procedit, et Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis [cum tamen eadem veritas Filius dicat iisdem discipulis : *Ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere, et contradicere adversarii vestri (Luc. xxi)*. Per os et sapientiam, nihil nisi Spiritum, quem accepturi essent credentes, intellexisse, palam facit idem Evangelista in Actis apostolicis, dum ait Stephano : *Non poterant resistere sapientiae, et Spiritui, qui loquebatur (Act. vi)*. Idem ergo Spiritus Patris et Filii a Patre dari dicitur, et a Filio, et non a Patre solo, licet dixerit, *Spiritus Patris vestri*.] Debemusne igitur ita intelligere Spiritum sanctum Patris vestri, et non Filii, quemadmodum Graecus intelligit, Spiritum, inquit, a Patre procedere, et non a Filio? Si vero Spiritus Patris non est Spiritus Filii, quid est igitur? quod inquit Apostolus, *Misit Deus Spiritum Filii sui in cordibus nostris (Gal. iv)*; et iterum : *Nisi quis Spiritum Christi habuerit, hic illius non erit? (Rom. viii)*. Num Veritas dicit, Spiritus Patris, et non erit veritas quod dicit Veritatis Apostolus, Spiritum sanctum Filii esse Spiritum et Christi? Si vero utraque vera sunt hoc in loco, et quod Veritas dicit, Spiritum Patris, et quod Veritas tacet, Spiritum Filii, quam de causa non similiter utraque vera sunt, illa in illo loco magis, ubi Veritas dicit Spiritum sanctum a Patre procedere? Porro iterum alia duo exempla ex Evangelio proferam, in quibus solum Patris nomen ponitur, solus tamen Pater absque Filio non intelligitur. Ut vero in ore duorum, vel trium testium stet omne verbum (*Deut. xix*), Dominus Jesus dixit discipulis suis in Evangelio : *Si remiseritis hominibus peccata ipsorum, remittet vobis Pater caelestis delicta vestra (Matth. xv)*.

χεται, και πάσχει ἵνα μόνος ὁ Πατήρ ἄνευ τοῦ Υἱοῦ A Alio etiam in loco dixit : *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, qui in caelis est, ille est frater meus* (Matth. xii). Ecce in his duobus locis solius Patris

nomen ponitur. Catholica tamen fides non patitur ut solus Pater absque Filio in illis intelligatur, quoniam in voluntate solius Patris nomen ponitur, sed solus Pater nunquam intelligitur, et voluntas Patris est Filii voluntas, et peccatorum remissio, quæ est a Patre, eadem est et a Filio. Similiter quando dicitur Spiritum sanctum a Patre procedere, si fortasse solius Patris nomen ponatur, Christianorum tamen fides non tolerat, neque patitur ut solus Pater absque Filio intelligatur.

η'. Τοῦτο δὲ νοτιῶν ἴστιν, ὡς ποτὲ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς τίθεται, καὶ μόνος ὁ Πατήρ νοεῖται, ὡς ἐν τῷ Ἐυαγγελίῳ· « Ἡ φωνὴ τοῦ Πατρὸς ἠκούσθη, οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου. » Ἰδοὺ ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ δύναται ὁ Γραικὸς φωνὴν τοῦ Πατρὸς εἰπεῖν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ· φωνὴ γὰρ ἠκούσθη ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, οὐ μὴν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ. Ὅμως οὐκ ἔξ ἑαυτοῦ δύναται λέγειν τοῦτο, ὅτι μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς ἐκεῖνο τίθεται· ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ, ἐπεὶ τοιαύτη φωνὴ ἐστὶν ἐκείνη, ἥτις εἰς μόνον τὸν Πατέρα ἀνήκει· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου. » Ἐπιμιλῶς τοίνυν ἐν πάσῃ προτάσει, καὶ σημειώματι, ἐν ᾧ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς τίθεται, σκαπιῶν ὁποῖόν ἐστι τὸ προτιθέμενον. Εἰ μὴν γὰρ τοιοῦτόν ἐστιν, ἵνα εἰς μόνον τὸν Πατέρα ἀνήκει, καὶ ὁ Γραικός, καὶ ὁ Λατῖνος, καὶ πᾶς Χριστιανὸς ὀφείλει ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς νοεῖν. Εἰ δὲ γε τοιοῦτόν ἐστιν τὸ προτιθέμενον, ἵνα καὶ εἰς τὸν Πατέρα, καὶ εἰς τὸν Υἱὸν ἅμα ἀνήκει, οὐκ ὀφείλει ἐκεῖ Χριστιανὸς ἄνθρωπος τὸν Πατέρα ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἢ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς χωρῖσαι, ἀλλὰ νοεῖν ἅμα τὸν πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ἐὰ ταῦτα δὲ τῆ προτάσει καὶ σημασίᾳ τῆ λεγομένη τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ τῷ Γραικῷ καὶ τῷ Λατίνῳ σκαπιῶν ἐστὶν πότερον ἢ ἐκπόμεναις τοῦ Πνεύματος τῷ Πατρὶ μόνῳ, ἢ ἅμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ ἀνήκει. Ἐξ αὐτῆς τοίνυν τῆς ἀπλῆς σημασίας οὐδεὶς ἀναμνησθητέως δύναται συλλαβεῖν, κἂν ἀπὸ μόνου τοῦ Πατρὸς, κἂν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τῶν ἐκπόμεναις τοῦ Πνεύματος νοεῖν ὀφείλει. Εἰ οὖν ὁ Γραικὸς βούλεται, ὅπως ἡμεῖς ἐκείσε ἀπὸ μόνου τοῦ Πατρὸς νοήσωμεν, ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἵνα τινὰ σὺθεντιαν εἰς τὸ μέσον θήσῃ, ἢ τινὰ ἐνδεχόμενον λόγον ἀποδείξῃ, δι' οὗ ὀφειλομεν τοῦτο πιστεύειν. Ἐὰν δὲ οὐδεμίαν αὐθεντιαν, ἢ μαρτυρίαν περὶ τούτου δυνήσεται ἀποδείξαι, ὁμολογούμενόν ἐστιν, ὡς οὐκ ὀφείλει ἐκείσε ἀπὸ μόνου τοῦ Πατρὸς νοεῖν. Λοιπὸν οὖν οὐκ εὐλογος αἰτία ἐστὶν αὕτη, ἣν ἄνω ὑπὲρ τοῦ Γραικοῦ εἴπομεν, εἰ μὴ ἑτέρα ἴσως λεχθεῖη.

8. Hoc autem intelligendum, aliquando solum nomen Patris ponitur, et solus Pater intelligitur, ut in Evangelio : *Vox Patris audita est : Hic est Filius meus dilectus* (Matth. iii). Ecce hoc in loco potest Græcus dicere vocem Patris intelligendam, non vocem Filii; vox enim ex Patre audita est, non autem ex Filio. Nihilominus ex ipso hoc dicere non potest, quoniam solum nomen Patris illud loquitur, sed potius ab hoc ipso quod hæc vox ea est quæ ad solum Patrem referatur : *Hic est Filius meus*. Diligenter itaque est animadvertendum, in unaquaque propositione et significatione, in qua solum Patris nomen ponitur, qualenam sit illud quod proponitur. Si enim tale est, ut ad solum Patrem referatur, et Græcus, et Latinus, et Christianus omnis debet de solo Patre illud intelligere. Si vero tale exstiterit quod proponitur, ut ad Patrem et ad Filium simul referatur, non debet eo in loco Christianus homo, Patrem a Filio, et Filium a Patre segregare, sed simul intelligere et Patrem et Filium. In hac vero propositione et significatione qua dicitur Spiritum sanctum a Patre procedere, tum Græco, tum etiam Latino est considerandum utrum processio Spiritus sancti soli Patri, vel simul Patri et Filio tribuatur. Ex ipsa igitur simplici significatione nullus aperte potest intelligere an a Patre solo, vel a Patre et Filio Spiritus sancti processionem intelligere debeat. Si igitur Græcus voluerit ut nos eo in loco a solo Patre intelligamus, necesse est ut auctoritatem aliquam in medium afferat, vel rationem aliquam ostendat congruentem, per quam hoc credere debeamus. Si vero auctoritatem nullam, vel testimonium de hoc poterit demonstrare : aperte patet quod non debet in illo loco a solo Patre procedere Spiritum sanctum intelligere. Non igitur rationi congrua est illa causa quam superius diximus pro Græco, nisi alia fortasse congruenter afferatur.